

О. А. Копуць

*Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського*

РОЛЬ ІВАНА ОГІЄНКА В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті розкрито систему ідей Івана Огієнка про навчання, розвиток і виховання молоді, відображених у наукових студіях: шкільних підручниках, посібниках для вчителів та самоосвіти, методичних розробках, рекомендаціях, словниках, статтях.

Ключові слова: лінгводидактична спадщина, українська мова, підручник.

Українська лінгводидактика має потужне коріння. Значний внесок у її розвиток зробили Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Чавдаров та інші відомі педагоги. Особлива роль у розробленні наукових засад розвитку української мови та методики її викладання належить Іванові Івановичу Огієнкові, відомому науковому, політичному, релігійному діячеві.

Педагогічна спадщина І. Огієнка є важливим складником його доробку. У наукових студіях, присвячених спадщині Івана Огієнка, виявлено напрями її дослідження: педагогічний (А. Алексюк, А. Богуш, С. Болтівець, О. Гривнак, Н. Ничкало, В. Майборода, А. Марушкевич, Г. Опанасюк, О. Семеног, Т. Роняк та інші); мовознавчий (Л. Бондарчук, А. Бурячок, А. Кононенко, Г. Стрельчук, С. Яременко та ін.); літературознавчий (В. Мацько, О. Мишанич, Є. Сохацька), джерелознавчий та бібліографічний (С. Гальченко, В. Ляхоцький, О. Музичук, З. Тіменик); видавничо-редакторський (Т. Ківшар, Ф. Погребенник, М. Тимошик); богословський (А. Колодний, З. Тіменик, Л. Філіпович).

Значний внесок у вивчення педагогічної спадщини І. Огієнка зробила О. Гривнак, яка висвітлила теоретико-методологічний аспект лінгводидактичних ідей Івана Огієнка, докладно проаналізувала рекомендації з методики викладання української мови з урахуванням актуальних проблем мовної освіти [1]. Однак нині кардинально змінилася соціально-політична ситуація в країні, а отже, життя ставить нові виклики перед освітянами, тому виникла потреба перегляду лінгводидактичної спадщини видатного педагога в контексті сьогодення.

Метою започаткованої розвідки передбачено розкриття системи ідей Івана Огієнка про навчання, розвиток і виховання молоді, відображених у наукових студіях: шкільних підручниках, посібниках для вчителів та самоосвіти, методичних розробках, рекомендаціях, словниках, статтях.

Лінгводидактична спадщина Івана Огієнка містить положення, які не втратили своєї актуальності в нинішніх умовах модернізації змісту мовної освіти. Вона охоплює коло науково обґрунтованих положень, що можуть стати теоретичними засадами навчання української мови у вищій та загальноосвітній школах. У лінгводидактичній спадщині науковця відображено положення про забезпечення єдності та наступності родинного й соціального виховання, організації управління вищим, керівництва процесом навчання та формування особистості тощо.

Під лінгводидактичною спадщиною Івана Огієнка розуміємо систему його ідей про навчання, розвиток і виховання молоді, що відображені в наукових студіях: шкільних підручниках, посібниках для вчителів та самоосвіти, методичних розробках, рекомендаціях, словниках, статтях тощо.

На думку А. Марушкевич, становлення Івана Огієнка як вченого-педагога визначив історичний період, у якому йому довелося жити й працювати, співпраця з непересічними особистостями, власна наполегливість, ініціатива, вміння налагодити свою наукову працю в найнесприятливіших умовах, зокрема в еміграції, зосередити зусилля на найефективніших методах наукового пошуку, а також вміння визначити актуальні його напрями [3, с.22].

Твори І. Огієнка настільки глибокі й пророчі, що й нині не втрачають своєї актуальності. Їхній зміст перегукується з нашими злободеними проблемами: «поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом». Сьогодні ще належним чином не оцінено дидактичний, розвивальний, виховний, соціокультурний потенціал текстів Івана Огієнка. Нам видається, що прийшов час активніше використовувати твори видатного педагога як дидактичний матеріал, працюючи з яким і учні, і студенти будуть не лише усвідомлювати функції мовних одиниць, а й глибинний зміст моральних імперативів. Продовжуючи споконвічну боротьбу, що точиться навколо мови, І. Огієнко намагається зберегти її як незнищений символ Божого творіння. І. Котляревський першим звів незаймані багатства народної мови, а І. Огієнко проблему рідної мови як духовного життя народу підніс до рівня філософського узагальнення:

Хто забуває рідну мову,
Той серцем ранив свій народ:
Руйнує всю його будову,
Дорогу стелить до незгод.
(«Рідна мова»)

Створена вченим «Наука про рідномовні обов'язки» пропонує комплекс цікавих педагогічних ідей, призначена для вчителів, освітніх закладів різних типів, цінна конкретними пропозиціями батькам, учителям, керівникам гуртків та організаторам позашкільного життя молоді, вказаними засобами реалізації відповідних положень, накресленими педагогічними завданнями. У ній закладено принципи природовідповідності, наступності, послідовності у проведенні рідномовного навчання та виховання. Сьогодні науковці і вчителів-словесників повинна об'єднати ідея І. Огієнка про важливість формування національної свідомості учнів [4].

Лінгводидактична спадщина І. Огієнка має стати методологічним підґрунтям методики навчання української мови.

Так, опрацьовуючи тему «Українська мова як навчальна дисципліна», потужним аргументом можуть стати перевірені часом слова відомого педагога: «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. У мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, попхаєш, куди забажаш...» [4].

У доробку Івана Огієнка порушено психологічні, етнопсихологічні засади навчання української мови. Він був переконаний: без знання того, як перебігають психічні процеси в людини загалом і в дитини зокрема, неможливо окреслити ефективні шляхи навчання. І. Огієнко зазначає, що мова – найясніший вияв нашої психіки. Оскільки рідна мова – це «серце народу», «головний двигун роз-

вितку духовної культури», «душа», в основу методики навчання мають бути покладені етнопсихологічні засади. Важливо, щоб учні і студенти усвідомили, що повноцінність мови може бути забезпеченою лише тоді, коли вона обслуговуватиме всі галузі життя, задовольнятиме всі потреби високодуховної нації.

Нам видається перспективним узагальнення О. Гривнак: «На думку І. Огієнка, духовність народу не можна розглядати як закінчений процес, що набув уже сталих і незмінних форм, тому вчений пропонує за допомогою навчання та виховання намагатися посилити перспективні риси й послабити хиби у вдачі українського народу» [1, с.8]. Це актуалізує розроблення важливої лінгводидактичної проблеми – посилення виховного потенціалу уроку української мови. Традиційно склалося, що науковці розробляли типи, структуру уроку української мови, проблеми використання ефективних методів і прийомів. Реалізація виховної мети уроку завжди була за лаштунками, зводилася переважно до добору дидактичного матеріалу, що, як свідчать спостереження, не завжди застосовувався системно.

Перед учителями-словесниками гостро стоїть проблема виховання в учнів почуття національної свідомості, що значною мірою сприяє підвищенню мотивації вивчення української мови.

Серед багатьох завдань, що стоять перед сучасною освітою, є такі, без розв'язання яких не будуть працювати жодна концепція навчання, жодна освітня технологія. До них належить проблема розроблення підручників нового типу – за змістом, функціями, принципами подачі матеріалу.

Іванові Огієнку належить низка праць, у яких порушено питання створення підручників, особливо тих, що призначені для учнів молодшого шкільного віку. Здійснивши детальний аналіз тогочасних підручників (букварів, читанок). Педагог доходить таких висновків: провідною вимогою до кожного українського підручника є написання його рідною літературною мовою; шкільна термінологія повинна бути українською; підручники потрібно друкувати без жодної коректорської помилки; у кожному підручнику мають бути правильно розставлені розділові знаки; граматична термінологія в кожній книжці мусить бути тільки академічною [3, с.11].

А. Марушкевич зазначає, що вчений у центр уваги ставив: а) відповідність підручників, посібників, наочності віковим особливостям дітей; б) застосування в підручниках та посібниках наукової термінології з урахуванням вікових особливостей учнів; в) використання словників на уроках різних типів; г) дотримання в освітньому процесі глибоко продуманих класичних методів і принципів навчання; д) створення у школах бібліотек, які задовольняли б потреби вчителів-предметників під час підготовки до уроків. На значному фактичному матеріалі дослідниця доводить значущість дидактичних поглядів ученого на зміст навчальної літератури й акцентує увагу на їх основних положеннях: мова текстів підручників і посібників має бути сучасною, літературною; необхідно продумано ставитися до розміщення в книгах ілюстрацій, таблиць та інших графічних зображень; зміст підручників та навчальних посібників рідномовної школи потрібно поповнювати текстами патріотичного, морально-етичного, краєзнавчого характеру; завдання і вправи підручників мають відповідати віковим особливостям учнів; окремі теми, представлені у підручниках та посібниках, має супроводжувати коментар автора; якість оформлення (папір, розмір шрифтів, кольори ілюстрацій, яскравість зображення тощо) повинна відповідати найвищим стандартам, пояснення учням невідомих та маловідомих термінів бажано подавати на сторінках видань; при впорядкуванні кожного підручника чи посібника варто дотримуватися академічної термінології, граматичних, стилістичних, синтаксичних, пунктуаційних вимог [3, с.13].

Цікавими є ідеї Івана Огієнка щодо вимови звуків. Проблеми, пов'язані з тотожністю передачі запозичених слів засобами української мови, докладно автор розглянув у таких працях: «Головніші правила українського правопису» (1923), «Український правописний словник» (1923), «Український стилістичний словник» (1924), численних статтях у різноманітних часописах. Тому методичні настанови педагога є доречними в процесі опанування таких тем, як «Методика навчання фонетики, графіки, орфографії», «Методика навчання орфоєпії». Цікавою є таблиця милозвучності української мови, розроблена І. Огієнком.

Відносно молодого наукою, що почала розвиватися наприкінці ХХ століття, є методика викладання мовознавчих дисциплін. Удосконаленню шляхів підготовки сучасного викладача вищої школи сприяє усвідомлення значущості наукового доробку І. Огієнка, який працював у вищій школі. Спогади відомого українського літературознавця В. Домонтовича про Огієнка як блискучого лектора університету св. Володимира стануть емоційною ілюстрацією теоретичних положень про вимоги до сучасної лекції: «Ще й досі в моїх вухах бринить відгук оплесків, що заповнили своїм гуркотом вузький простір шостої аудиторії, вікно якої виходило на луговину ботанічного саду, і я бачу за кафедрою худорляву постать промовця, з продовгастою борідкою, в уніформному сурдуці гімназійного вчителя. З несамовитим ентузіазмом ми, студенти, аплодували тоді новому доцентіві університету на ознаку широкого свого подиву й визнання».

Поза сумнівом, з усіх доцентських лекцій, виголошених у ті часи в університеті, це була найблискучіша. Вона стала для мене наочним доказом того, як ретельний учений дотиком чарівної палички з дрібної теми здатний створити казковий палац, шліфуючи, обернути камінець у блискучий діамант бездоганної ерудиції.

Дослідник схилов з кафедри, як переможець. Декан тиснув йому руку. Студенти продовжили аплодувати» [2, с.389].

Аналіз лінгводидактичної спадщини Івана Огієнка відкриває широкі можливості для модернізації змісту, а отже, форм, методів і засобів навчання української мови. Суспільство потребує досліджень, які б визначали пріоритети мовної освіти як важеля національного виховання, показника сформованості мовної особистості. Вивчення наукових студій ученого й урахування їх провідних актуальних положень має велике значення для розроблення концепції формування української національної еліти в загальноосвітній школі і виші.

Список використаних джерел:

1. Гривнак О.С. Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.С. Гривнак, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 22 с.
2. Домонтович В. Університетські роки / В. Домонтович // З іменем святого Володимира : у 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 389.
3. Марушкевич А. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А.А. Марушкевич, Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 36 с.
4. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки / І.І. Огієнко. – Львів : Українська Академія друкарства ; вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 46 с.

The article describes a system of Ivan Ohiyenko's ideas about training, development and education of young people, which are reflected in scientific studies, textbooks, guides for teacher and self-education, methodical developments, recommendations, dictionaries, articles.

Key words: linguodidactic heritage, Ukrainian language, textbook.

Отримано: 16.02.2015 р.